

Die tijd hebben we gehad: het zusterschap in duigen

Aan het begin van de 20e eeuw groeide Nancy Astor uit tot een politieke superster. Margaret Thatcher, de Iron Lady, was de eerste vrouwelijke premier van het Verenigd Koninkrijk en een icoon van de latere decennia van die eeuw. En aan het begin van de nieuwe eeuw werd Hillary Clinton bij de voorverkiezingen van de Democratische Partij verslagen door Barack Obama en werd hij en niet zij de Democratische presidentskandidaat. Drie vrouwen. Drie carrières. Zij vormen het raamwerk van dit boek en omranden een eeuw waarin de levens van hoogopgeleide vrouwen drastisch zijn veranderd. Astor, Thatcher en Clinton leiden ons vanuit een oude wereld een wereld binnen die nog steeds heel nieuw is; en Clintons nederlaag is even belangrijk voor het verhaal als de overwinningen van Astor en Thatcher.

Nancy Astor was een Amerikaanse die werd geboren in Virginia in 1879 en getrouwd was met een van de rijkste mannen ter wereld, Waldorf Astor. Ze werd beroemd doordat ze de eerste vrouw was die plaatsnam in het Britse parlement, ontvangsten hield in de high society en een fel voorstandster was van sociale hervormingen. Ze werd parlamentslid in 1919, twaalf jaar nadat in Finland de eerste vrouwen waren gekozen in een wetgevend orgaan, en ze wist de zetel die ze in een roerig kiesdistrict in Dublin veroverde vijftwintig jaar lang te behouden, door de crisisjaren en acht parlamentsverkiezingen heen. Ze stierf toen de oorlog in Vietnam op zijn hoogtepunt was en *swinging London* al een cliché was. En toch zou dat alles haar nooit zijn overkomen als haar oudere zus niet zo beeldschoon was geweest.

Nancy's vader, Chillie Langhorne, was een zuiderling. Hij maakte na de Burgeroorlog fortuin als aannemer die klussen deed voor de spoorwegen en zijn mooie tweede dochter, Irene, werd 'Belle of the Ball'. En dat was de enige reden waardoor zijn gezin in de betere kringen belandde, eerst in New York en later ook in Europa.

White Sulphur Springs is een kuuroord met warmwaterbronnen in

het Blue Ridgegebergte in Virginia en het was na de Burgeroorlog het centrum van de huwelijksmarkt voor de zuidelijke staten. 'Naar de bronnen gaan, een gemaskerd bal leiden, de koningin van het bal zijn, dat was het enige ideaal dat een debutante uit het zuiden nastreefde. [...] Je leven kon totaal veranderen door één verschijning op een bal,' legt Irene's achterneef uit.¹ Irene Langhornes schoonheid maakte haar niet alleen 'Belle' van de bals in Virginia, ze hoorde ook bij de top vier van 'Belles' in Amerika; ze werd uitverkoren om de Grand March aan te voeren op het Patriarch Ball in New York, 'het grote jaarlijkse evenement van de Gilded Age'.² In 1893 betekende dat dat je in één klap beroemd was. En die roem, puur gebaseerd op Irene's uiterlijk, zorgde ervoor dat haar jongere zussen, onder wie Nancy, de betere kringen van New York en Europa in gelooft werden, waar veel meer (en veel rijkere) potentiële echtgenoten te vinden waren.³

Maar in 1964, het jaar dat Nancy stierf, zou het nog maar elf jaar duren voor een heel ander parlementslid het leiderschap van de Britse Conservatieve Partij verwierf. Margaret Thatcher had scheikunde en later rechten gestudeerd. In 1964 zat ze al vijf jaar in het Lagerhuis en ze zou de eerste vrouwelijke premier van het Verenigd Koninkrijk worden en de langstzittende Britse premier van de 20e eeuw. Haar vader was een kleine middenstander in een provinciaal stadje. Haar enige zus trouwde met een boer en leidde een teruggetrokken leven. En haar leven veranderde niet door een bal maar door een studiebeurs voor Oxford University.

En waarom is Hillary Clinton de derde sleutelfiguur? Waarom waren de Democratische voorverkiezingen van 2008 zo belangrijk? Omdat het interessant is om te bekijken hoe het kwam dat een vrouw ze verloor.

Hillary Clinton ging de Democratische voorverkiezingen in als koploper. Ze had veel aanhang onder vrouwen uit de arbeidersklasse en zij en Obama hadden allebei evenveel aanhang onder niet-studerende jongeren. Maar het belangrijkste was op wie de studenten, merendeels vrouwen, zouden stemmen. Zij kwamen in groten getale naar de stembus, wat niet gold voor de jonge niet-studerende kiezers. Zoals Elizabeth Cline opmerkte in *The New Republic*, was het bij deze voorverkiezingen de vrouwelijke stem die de doorslag gaf.⁴ Echter niet in het voordeel van Clinton, maar in het voordeel van Obama.

Dat Hillary Clinton werd verslagen door Barack Obama was een bepalend moment in dit verhaal over succesvolle vrouwen van nu. Niet

omdat het heel goed mogelijk zou zijn geweest dat een vrouw presidentskandidaat was geworden, maar omdat de uitslag van deze voorverkiezingen uiteindelijk werd bepaald door de stemmen van een bepaald soort vrouwen. En die vrouwen vonden niet dat het geslacht van de kandidaat ertoe deed.

Voor veel jonge vrouwen van nu is het feit dat ze vrouw zijn niet het belangrijkste in hun leven. Het is niet zo bepalend voor hun lot als voor alle generaties vrouwen voor hen, tot en met de generatie waartoe Nancy Astor en haar zusters behoorden. In die voorverkiezingen van 2008 kozen studenten, of het nu mannen of vrouwen waren, voor Obama's belofte van verandering. Dat wil dus gewoon zeggen dat studerende vrouwen van nu niet denken dat er een goede reden is om op een vrouwelijke kandidaat te stemmen alleen maar omdat ze een vrouw is.

Voor de hoogopgeleide vrouw van nu ontsluit onderwijs de wereld, net zoals het dat voor Margaret Thatcher deed. Deze vrouwen zijn succesvol. Ze behalen steeds vaker een academische graad, ze studeren steeds vaker langer door, ze werken als kenniswerker of manager in een wereld waarin vrouwen zo goed als ieder beroep kunnen beoefenen en ze hebben inkomens die tot voor kort onvoorstelbaar waren.

Ze zijn echter wel in de minderheid. Op zijn hoogst een vijfde van de volwassen vrouwelijke bevolking behoort tot deze groep, die een hoge opleiding koppelt aan hoge inkomens en prestigieuze banen. Maar ook van de mannen in de ontwikkelde wereld behoort maar 15 tot 20 procent tot de groep die hoogopgeleid is en een hoog inkomen heeft en in ontwikkelingslanden is de groep zelfs nog kleiner.⁵

Feministen hadden het vroeger over zusterschap, maar hoogopgeleide succesvolle vrouwen hebben tegenwoordig heel andere belangen dan andere vrouwen. Zoals we zullen zien onderscheiden ze zich steeds meer als het gaat om het aangaan van relaties, trouwen, kinderen krijgen en kinderen opvoeden. Maar bovenal zijn vrouwen steeds meer van elkaar gaan verschillen als het gaat om werk. De hoogopgeleide minderheid heeft carrières die steeds meer zijn gaan lijken op de carrières van hun mannelijke collega's. In hun gezamenlijke werkomgeving is het volkomen normaal dat hooggekwalificeerde vrouwen ambitieus zijn en dat mannen net zo goed voor vrouwen kunnen werken als andersom. En dit heeft voor een maatschappelijke omwenteling gezorgd.

OVERBODIG VROUWVOLK

De werkplek is in vrouwenlevens nog nooit zo belangrijk geweest als nu, maar vrouwen hebben natuurlijk altijd gewerkt. Ze werkten op het land, in de tuin en thuis; ze pasten op kinderen, verzorgden hun zieken thuis, maakten eten klaar en naaiden en verstelden kleren. Ze werkten zagezegd tot ze erbij neervielen. En niet alleen arme vrouwen werkten hard. Welgestelde vrouwen en vrouwen uit de middenklasse hebben ook altijd lange dagen gemaakt met huishoudelijke taken en de zorg voor het gezin.

Tot voor kort werkten echter alleen armere vrouwen voor een loon⁶ en ze werkten, zelfs na de Industriële Revolutie, voor het overgrote deel in de huizen van andere mensen. Ze werden, met andere woorden, betaald om huishoudelijk werk te doen dat ze thuis ook deden, als dochters, en, als ze geluk hadden, als echtgenotes.

Voor alle klassen gold dat trouwen het ultieme levensdoel was voor het overgrote merendeel van de vrouwen. In de eerste aflevering van de tv-serie *Mad Men*, die niet alleen een beeld geeft van de jaren vijftig, maar ook van de tijd daarvoor, zit een veelzeggende scène met Joan Holloway, de office manager van een reclamebureau op Madison Avenue. Ze is volgens het script 'halverwege de twintig, ziet er geweldig uit'⁷ en ze heeft goede raad voor een nieuwe secretaresse die forenst naar de stad.

Als je het een beetje handig aanpakt, woon je over een paar jaar in de stad, net als wij allemaal. Maar als je het echt handig aanpakt, woon je ergens buiten de stad en hoef je nooit meer te werken.⁸

Het is de jarenvijftigversie van een advies dat vrouwen eeuwenlang kregen. In 1800 of 1850, 1900 of 1950 gingen meisjes uit de arbeidersklasse als jonge tieners uit werken. Ze werkten om wat extra geld te verdienen voor het gezin waar ze uit kwamen. Als ze alleen bleven, bleven ze werken. Maar als ze een goed huwelijk sloten, met een man met een vaste baan die redelijk verdiende, bleven ze thuis.

Dit patroon zag je minder bij meisjes uit de middenklasse en als zij uit werken gingen, gebeurde dat op wat latere leeftijd; en het was nauwelijks van toepassing op welgestelde meisjes, gewoonweg omdat die door het grootste deel van de geschiedenis heen nooit betaald werk aanna-

men. Tot halverwege de 20e eeuw was het, zelfs in het geïndustrialiseerde Westen, voor een vrouw – uit welke klasse ze ook kwam – normaal om te werken tot ze trouwde en daarna te stoppen.

De geschiedenis van het werkverbod voor gehuwde vrouwen laat zien hoe onbetwist dit allemaal was. Vanaf het eind van de 19e eeuw begonnen meisjes uit de middenklasse met een opleiding achter de rug in groten getale betaald werk te verrichten, als lerares, verpleegster of ambtenaar. Ook zij stopten met werken als ze trouwden. En de meesten van hen hadden ook niet kunnen doorwerken als ze dat hadden gewild. In de meeste landen gold in de publieke sector, waarin vrouwen meestal werkzaam waren, een werkverbod voor vrouwelijke leraren en ambtenaren die in het huwelijk traden. Of je bleef ongetrouwd, of je gaf je baan op ten behoeve van een mannelijke kostwinner.

Economisch historica Claudia Goldin schat dat het werkverbod voor gehuwde vrouwen in de vs op het hoogtepunt van toepassing drie kwart van de schoolbesturen trof en meer dan 50 procent van al het kantoorpersoneel. In de jaren veertig werd het grotendeels afgeschaft, maar op sommige plekken was het nog tot in de jaren vijftig geldig.⁹ In het Verenigd Koninkrijk gold het werkverbod voor gehuwde vrouwelijke leraren en ambtenaren tot 1945, in Nederland gold het verbod alleen voor ambtenaren en was het geldig tot 1957, in Australië tot in de jaren zestig,¹⁰ en in Ierland tot 1973. Ik kan me nog herinneren dat ik het als intolerante tiener maar niets vond dat een tante van me was opgehouden met lesgeven toen ze trouwde; ik had er geen idee van dat ze nog maar een paar jaar daarvoor helemaal geen keuze had gehad. Zij vond haar eigen handwijze volstrekt normaal. Getrouwde vrouwen bleven thuis.

En ze wilde absoluut getrouwd zijn. Dat wilden alle vrouwen. We kunnen ons nauwelijks meer voorstellen wat een angstaanjagend idee het was vrijgezel te blijven in een wereld die was opgebouwd rond het huwelijk. Als je een ‘oude vrijster’ werd of ‘overbleef’, was je veroordeeld tot een leven waarin je niet of nauwelijks respect kreeg en zeer weinig kansen had. En dat gold voor alle vrouwen, of ze nu uit de middenklasse of de arbeidersklasse kwamen en of ze nu een opleiding hadden genoten of niet.

Oorlogen waren catastrofaal, niet alleen voor de jonge mannen die erin omkwamen of verminkt raakten, maar ook voor de vrouwen die met hen getrouwd zouden zijn en voor wie de kans op een huwelijk nu verkeken was. In Amerika leverde de Burgeroorlog het grootste aantal

slachtoffers op dat ooit is gevallen in een oorlog waarbij Amerika was betrokken, in absolute, en zeker in relatieve termen: ruim een half miljoen mannen kwam om, en in de Geconfedereerde Staten betekende dat bijna een op de vijf van alle blanke mannen tussen de dertien en de drieënveertig.¹¹

In de jaren twintig van de vorige eeuw kregen de samenlevingen van Engeland, Frankrijk en Duitsland een enorme klap toebedeeld door het bloedbad van de Eerste Wereldoorlog. Opeens waren er veel meer jonge vrouwen dan jonge mannen.¹² Miljoenen vrouwen door het grootste deel van Europa heen hadden hun vriend, verloofde of echtgenoot verloren. Diegenen onder hen die aan het eind van de oorlog in de twintig waren, werden het zwaarst getroffen: 35 procent van deze vrouwen slaagde er niet meer in om te trouwen.¹³

Wat er was gebeurd, was rampzalig, maar uit kranten uit die tijd blijkt ook duidelijk hoe de manier waarop erop werd gereageerd werd ingegeven door een algemene aanname: vrouwen waren bestemd om echtgenote te zijn. En als er geen mannen waren met wie ze konden trouwen was er dus een overschot aan vrouwen.

Virginia Nicholson citeert in haar ontroerende boek *Singled Out* over deze generatie een paar opmerkingen uit de Britse pers:

‘Het probleem van het vrouwenoverschot – Twee miljoen vrouwen die nooit zullen trouwen’ (kop in de *Daily Express*, 1921)

‘Het probleem van Groot-Brittannië: een overschot van twee miljoen vrouwen’ (lord Northcliffe, eigenaar van de *Daily Mail*)

‘Twee miljoen te veel aan vrouwvolk’ (*The Times*, 1921)¹⁴

Een van die vrouwen die de Eerste Wereldoorlog meemaakte en haar verloofde verloor, herinnert zich dat ze aan het eind van de dag in de trein zat: ‘[...] ik keek naar de witte, onverschillige, vermoeide gezichten tegenover me en hoorde de wielen zingen: “twee miljoen te veel, twee miljoen te veel”, en daar hoorde ik bij.’¹⁵

Dit was niet alleen een probleem voor vrouwen met een opleiding. En het was ook niet alleen een probleem van de armen. Het ‘overschot’ aan vrouwen kwam uit alle klassen, doordat in alle klassen de opvatting heerste dat het beste en natuurlijkste bestaan dat je als vrouw kon leiden

bestond uit trouwen en je eigen kinderen opvoeden. Vrouwen waren inderdaad 'in hun diepste wezen zusters'.

Pas in de laatste drie decennia van de 20e eeuw verdween dit wereldwijde patroon en inmiddels hebben vrouwenlevens onderling veel minder gemeen dan vroeger.

Op het eerste gezicht zou je dat niet eens zeggen. Vrouwen willen nog steeds trouwen en doen dat ook nog steeds in groten getale, maar, zoals we hieronder zullen zien, ze gaan het wel steeds minder doen. Een wereld waarin de meeste getrouwde vrouwen thuis bleven is een wereld geworden waarin de meeste getrouwde vrouwen werken. Overal verlaten ze huis en aanrecht en hebben ze banen die hun zowel een sociaal leven als financiële zelfstandigheid verschaffen.

Maar dat de meeste vrouwen nu werken is niet iets wat een band schept, zoals de zorg voor huis en gezin dat vroeger deed. Integendeel, het zorgt juist voor verschillen. Vrouwen verschillen tegenwoordig onderling enorm van elkaar in hoe ze werken, wanneer ze werken en waarom ze werken. En een goede plek om te beginnen met ons onderzoek naar de verschuivingen die er hebben plaatsgevonden is Scandinavië.

ONGELIJKE ONGELIJKHEID

Bestaat er op deze aarde een paradijs voor vrouwen? Je zou het haast denken – een noords paradijs, weggestopt boven de vijfenvijftigste breedtecirkel, aan de Oostzee.

Scandinaviërs worden door de rest van deze wereld en door zichzelf gezien als koplopers op het gebied van seksegelijkheid. Ze zijn vreedzaam, gelijkheidsgezind en succesvol op economisch gebied en ze waren pioniers waar het ging om sociaal beleid dat kansen voor vrouwen garandeerde. Naast gratis crèches en voorschoolse voorzieningen kennen ze zeer royale betaalde zwangerschaps- en ouderschapsverloven. Ze hebben de glazen plafonds die vrouwen mogelijk zouden kunnen belemmeren de oorlog verklaard: kortgeleden verplichtte de Noorse overheid beursgenoteerde ondernemingen ervoor te zorgen dat hun raad van bestuur voor ten minste 30 procent uit vrouwen bestaat.

Ze hebben het in Scandinavië dus goed voor met vrouwen. Maar op dit moment is juist hier het duidelijkst te zien hoe er zich gapende kloven openen tussen verschillende groepen moderne werkende vrouwen. En die twee dingen hebben met elkaar te maken.

We zijn geneigd in cijfermatige termen over discriminatie en gelijke

kansen te denken: het aantal vrouwen in raden van bestuur of in het kabinet, hoeveel vrouwelijke piloten er zijn, hoeveel timmermannen of mariniers. Als je nagaat hoezeer men in Scandinavië zijn best heeft gedaan om meer kansen voor vrouwen te creëren, zou je toch mogen verwachten dat mannen en vrouwen uitgerekend in Scandinavië schouder aan schouder werken, en gelijkelijk vertegenwoordigd zijn op alle niveaus van elk beroep.

En dat is ook precies wat men verwacht. Op een boekpresentatie in New York in 2012 hoorde ik bijvoorbeeld hoe een stel Amerikanen van de East Coast elkaar verzekerde dat de seksuele stereotypen in Scandinavië helemaal uitgebannen waren: mannen namen evenveel tijd vrij als vrouwen als er kinderen werden geboren; en Zweedse mannen waren even vaak thuis om voor de kinderen te zorgen als Zweedse vrouwen. Dus ja, dat zou je verwachten. Maar dan kom je wel bedrogen uit.

Het is zelfs zo dat de arbeidsmarkten van het welvarende Scandinavië het hoogst scoren op ongelijkheid tussen mannen en vrouwen.¹⁶ De internationale arbeidsorganisatie ILO, die ongelijkheid op de arbeidsmarkt nauwlettend in de gaten houdt,¹⁷ heeft uitgerekend dat als je alle beroepen sekseneutraal zou willen maken, ongeveer een derde van alle Scandinavische werkers een heel ander beroep zou moeten kiezen.

Is dit je reinste hypocrisie op de werkvloer? Helemaal niet. De arbeidsmarkten van Scandinavië lijken op de arbeidsmarkten in het hele ontwikkelde Westen. Er zijn hoogbetaalde beroepen waarin vrouwen even succesvol zijn als mannen. En er zijn lagerbetaalde beroepen waarin voor het overgrote deel vrouwen of voor het overgrote deel mannen werken. Dat is in de hele ontwikkelde wereld precies zo, maar in Scandinavië tekent deze scheiding zich extra scherp af. Als we begrijpen hoe dit komt, weten we meteen waardoor de vrouwelijke elite van nu zich steeds meer afscheidt van eerdere generaties en andere vrouwen van nu.

BOVENIN GEMENGD, ONDERIN GESCHIEDEN

In de hogere beroepen zien we dat de werkvloer als het om mannen en vrouwen gaat steeds gemengder is. In 2000 bezetten vrouwen al de helft van de hooggekwalificeerde banen in de oESO, de 'club' van rijke landen, hoewel ze nog lang niet de helft van de zetels in de raden van bestuur bezetten.¹⁸

Stel je de arbeidsmarkt voor als een piramide. Bovenin zit de bovenste 20 procent van de werkende bevolking als het gaat om inkomen en

opleiding – de miljoenen hoogopgeleide kenniswerkers, directeuren, managers. Hier vinden we ook de vrouwelijke elite, naast de mannelijke elite waar ze zoveel op lijkt: mannen en vrouwen, vrouwen en mannen. Op dit niveau lijkt het aannamebeleid in Zweden en Denemarken erg op dat in Amerika: het is als het om seksegelijkheid gaat niet slechter en ook niet duidelijk beter.¹⁹ Amerika lijkt op zijn beurt weer op Italië of Canada, Australië, het Verenigd Koninkrijk of Frankrijk.

Maar als we naar het middelste en onderste deel van de piramide kijken, zien we dat vrouwen in deze segmenten overal ter wereld juist nog verrassend vaak in een uitgesproken vrouwenwereld werken.

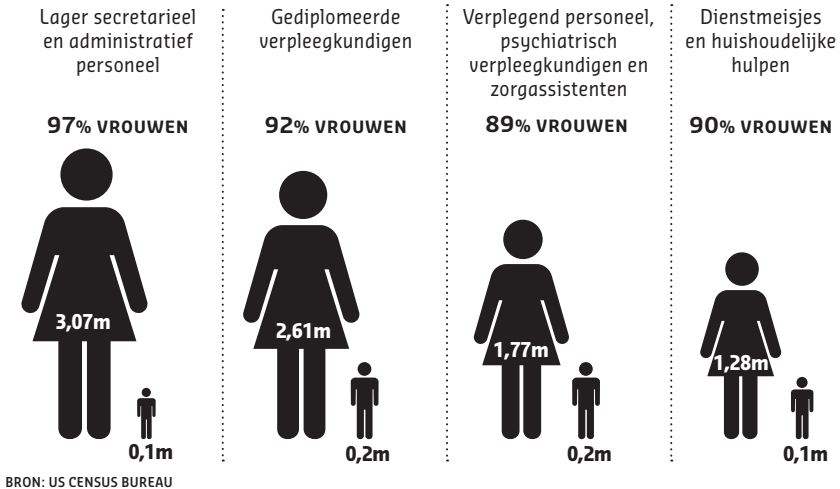
Op dit niveau van de arbeidsmarkt, waar het overgrote deel van de banen zich bevindt, treffen we een concentratie van vrouwen aan in beroepen die hoofdzakelijk worden beoefend door vrouwen en op werkplekken die vaak voornamelijk worden bevolkt door vrouwen.²⁰ Je zou het niet denken als je ziet hoe druk we ons maken over vrouwen in raden van bestuur en wetgevende organen, maar ‘de scheiding tussen mannen en vrouwen is vandaag de dag minder groot in de hogere beroepen dan in de lagere’.²¹

Neem bijvoorbeeld de vs. Als je daar naar de top twintig van vrouwenberoepen kijkt – dat zijn die beroepen waarin in absolute cijfers de meeste vrouwen werkzaam zijn – zie je dat voor zeven van die beroepen geldt dat ze voor 90 procent door vrouwen worden beoefend. En als je de lat bij 80 procent legt, geldt dat voor meer dan de helft van deze beroepen. Figuur 1.1 laat zien hoe uit balans de situatie in sommige beroepen is, maar er zijn genoeg andere voorbeelden.²² Onder al die regimenten waarin zoveel vrouwen werken, vinden we maar drie beroepen – kok, manager en winkelbediende – waarin ook veel mannen werkzaam zijn.

En in elk van die beroepen uit de top twintig werken bijna of meer dan 1 miljoen vrouwen; dan hebben we het over bijna een kwart van het aantal werkende vrouwen in de vs. Het gaat hier om de soorten banen die de meeste mensen hebben, niet om banen in de ‘kennismaatschappij van de toekomst’ waar regeringen zo geobsedeerd door zijn.²³ In 2010 werkten er wereldwijd minder dan 2000 mensen voor Facebook. Walmart had dat jaar meer dan 2 miljoen werknemers, 1 miljoen meer dan tijdens de eeuwwisseling; in 1975 waren het er 21000.²⁴

Niets doet vermoeden dat de toekomst er anders zal uitzien. De regering van de vs voorspelt dat biomedisch ingenieurs de snelst groeiende beroepsgroep van dit decennium zullen worden. Dat klinkt heel mooi;

FIGUUR 1.1 AANDEEL MANNEN EN VROUWEN WERKZAAM IN EEN AANTAL VAN DE GROOTSTE BEROEPSGROEPEN IN DE VS, 2009 (IN MILJOENEN)

bovendien valt te verwachten dat een groot deel van de nieuwe aanwas uit vrouwen zal bestaan. De groei van 72 procent die beloofd is zal resulteren in slechts 11 500 nieuwe banen.²⁵ Als je dat tegenover verplegend personeel in de thuiszorg zet: daar levert de groei van ‘slechts’ 50 procent (zoals voorspeld door de overheid) in dezelfde periode bijna een half miljoen banen op.²⁶ En die zullen bijna allemaal door vrouwen worden bezet.

In de hele ontwikkelde wereld zie je dat de meeste beroepen in de middelste en laagste regionen van de arbeidsmarkt ofwel door mannen ofwel door vrouwen gedomineerd worden. In de vrouwenberoepen vind je nog net zo’n grote concentratie vrouwen als altijd,²⁷ terwijl ruim 90 procent van de lassers, automonteurs, dakdekkers, timmerlieden en vorkheftruckchauffeurs mannen zijn. Er zijn vandaag de dag, anders dan in het verleden,²⁸ wel een paar vrouwelijke timmerlieden, vrouwelijke automonteurs en vrouwelijke vrachtwagenchauffeurs te vinden, maar niet veel: niet in de vs en ook niet elders.

Dat brengt ons weer terug bij Scandinavië. In de jaren negentig van de vorige eeuw was iets minder dan de helft van de vrouwelijke beroepsbevolking in Noorwegen, Zweden en Finland werkzaam in beroepen waarin meer dan 80 procent vrouwen werkte.²⁹ Dat cijfer ligt ver boven het mondiale gemiddelde. Maar het is ook gewoon een extreme versie van een wijdverbreid patroon.